

Dr hab. Krzysztof Waliszewski, prof. UEP
Instytut Finansów
Katedra Pieniądza i Bankowości
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Al. Niepodległości 10
61-875 Poznań

Poznań, dn. 24.07.2026 r.

RECENZJA

**dorobku naukowo-badawczego, dydaktyczno-organizacyjnego
oraz w zakresie popularyzacji nauki i współpracy z otoczeniem gospodarczym
dr TOMASZA STANISŁAWA SZOPIŃSKIEGO
w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse**

1. Podstawa przygotowania recenzji

Podstawą formalną sporządzenia niniejszej recenzji jest pismo Rady Doskonałości Naukowej skierowane do Prezydenta Federacji Naukowej Uniwersytet VIZJA z dnia 23.04.2026 r. znak DRKN.Z5.400.32.2026 informujące o wyznaczeniu części składu komisji habilitacyjnej w postępowaniu w sprawie nadania dr. Tomaszowi Stanisławowi Szopińskiemu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse, wszczętym w dniu 19 lutego 2026 r., w tym mojej osoby jako recenzenta, a następnie uchwała Rady Naukowej Dyscyplin Ekonomia i Finanse oraz Zarządzanie i Nauki o Jakości Federacji Naukowej Uniwersytet VIZJA z siedzibą w Warszawie z dnia 19.05.2026 r. wyznaczająca pełen skład komisji habilitacyjnej w tym postępowaniu (przewodniczącym komisji został prof. dr hab. Krzysztof Jajuga).

Podstawą prawną oceny osiągnięć naukowych Habilitanta ubiegającego się o stopień doktora habilitowanego jest art. 221 ust. 8 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2024 r. poz. 1571 ze zm.), a w zakresie kryteriów branych pod uwagę przy tej ocenie – art. 219 ust. 1 pkt 2 wspomnianej ustawy.

Zgodnie z tymi regulacjami stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która:

- posiada stopień doktora;
- posiada w dorobku **osiągnięcia naukowe** albo artystyczne, stanowiące **znaczny wkład** w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej:
 - 1) **1 monografię naukową** wydaną przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a, lub
 - 2) **1 cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych** opublikowanych w czasopiśmie naukowych lub w recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych, które w roku opublikowania artykułu w ostatecznej formie były ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. b, lub
 - 3) **1 zrealizowane oryginalne osiągnięcie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub artystyczne;**

- wykazuje się **istotną aktywnością naukową** albo artystyczną **realizowaną w więcej niż jednej uczelni**, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Dokumentację dotyczącą przedmiotowego postępowania habilitacyjnego otrzymałem dnia 9 czerwca 2026 r. w formie elektronicznej. Na dokumentację tę składają się: wniosek przewodni, autoreferat, wykaz osiągnięć naukowych, kopia dokumentu potwierdzającego posiadanie stopnia doktora, a także załączniki – monografię wskazaną we wniosku jako główne osiągnięcie naukowe, dokumenty potwierdzające udział w konferencjach naukowych, nagrody i wyróżnienia, skany publikacji wymienionych w autoreferacie, potwierdzenia wykładów i staży zagranicznych oraz potwierdzenie liczby wypromowanych i zrecenzowanych prac dyplomowych. Ponadto już po złożeniu wniosku do RDN Habilitant dnia 30.04.2026 r. przesłał aktualizację swojego dorobku naukowego o 2 dodatkowe artykuły w czasopismach naukowych.

2. Sylwetka naukowa i zawodowa Habilitanta

Dr Tomasz Szopiński jest zatrudniony na stanowisku adiunkta w Uniwersytecie VIZJA w Warszawie (wcześniejsze nazwy Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Warszawie i Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie). W latach 2005-2009 był zatrudniony w Wyższej Szkole Umiejętności im. S. Staszica w Kielcach na stanowisku asystenta.

W dniu 15 czerwca 2011 r. uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia nadany uchwałą Kolegium Zarządzania i Finansów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie (rozprawa doktorska pt. *Znaczenie e-usług dla konsumentów*, przygotowana pod kierunkiem dr hab. Mirosławy Janoś-Kresło). W latach 2012-2014 Habilitant pełnił funkcję redaktora technicznego, a w latach 2014-2018 zastępcy Redaktora Naczelnego czasopisma naukowego wydawanego przez rodzimą uczelnię *Contemporary Economics*. Habilitant był Guest Editor jednego z numerów tematycznych czasopisma wydawnictwa MDPI – *Sustainability*. Ponadto prowadził działalność dydaktyczną na 5 uczelniach, w tym 4 niepublicznych i 1 publicznej w zakresie przedmiotów ekonomicznych.

3. Ocena głównego osiągnięcia naukowo-badawczego

Kandydat jako główne osiągnięcie naukowo-badawcze w postępowaniu habilitacyjnym wskazał monografię pt.

„*Prosument na rynku usług bankowości elektronicznej - modele zachowań*”,

CeDeWu, Warszawa 2025, s. 264.

Recenzentami wydawniczymi monografii byli:

Prof. dr hab. Agnieszka Izabela Baruk, Politechnika Łódzka

Dr hab. Robert Wolny, prof. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach

Monografia składa się z wstępu, 4 rozdziałów, zakończenia, bibliografii, spisu tabel i rysunków i aneksu zawierającego materiały uzupełniające rozważania dotyczące aktywności informacyjnej, promocyjnej i prosumenckiej na rynku bankowości elektronicznej. Aneks nie zawiera natomiast kwestionariusza ankiety ani dodatkowych wyników analiz statystycznych świadczących o walidacji narzędzia badawczego i rzetelności skal pomiarowych.

W 1 rozdziale, zatytułowanym „*Prosumpcja i prosument – ujęcie holistyczne*”, przedstawiono pojęcia prosumpcji i prosumenta. Omówiono ich definicję, najważniejsze cechy oraz sposoby klasyfikowania prosumpcji. Autor zwraca również uwagę na zmieniającą się rolę prosumenta we współczesnej gospodarce. Pokazuje, że rozwój technologii umożliwia coraz większe

zaangażowanie klientów w proces tworzenia i świadczenia usług oraz wzmacnia wzajemne oddziaływanie producentów i konsumentów.

Rozdział 2 pt. „*Specyfika bankowości elektronicznej i kierunki jej rozwoju*”, dotyczy istoty bankowości elektronicznej. Przedstawiono w nim jej definicje, formy oraz znaczenie dla klientów, banków i innych uczestników rynku. Omówiono także podmioty działające na rynku e-bankowości, najważniejsze współczesne tendencje rozwojowe oraz wyzwania związane ze świadczeniem usług bankowych za pośrednictwem kanałów elektronicznych.

W 3 rozdziale, zatytułowanym „*Teoretyczne podstawy zachowań prosumpcyjnych na rynku e-bankowości*”, opisano różne formy aktywności prosumentów. Należą do nich przede wszystkim samodzielne wykonywanie czynności bankowych, które wcześniej realizowali pracownicy banków, dzielenie się informacjami i opiniami z innymi uczestnikami rynku oraz tworzenie danych wykorzystywanych przez usługodawców do ulepszania oferty. W rozdziale przedstawiono również zalety i wady zachowań prosumpcyjnych. Podkreślono, że te same działania mogą być korzystne dla banków, a jednocześnie wiązać się z dodatkowymi obowiązkami lub zagrożeniami dla klientów.

Rozdział 4 pt. „*Zachowania prosumentów na rynku usług e-bankowości w świetle wyników badań własnych*”, ma charakter badawczy. Zaprezentowano w nim wyniki badania ankietowego przeprowadzonego przez Autora. Analizowano sposoby samodzielnego korzystania z usług bankowych za pomocą różnych kanałów, preferowane formy kontaktu z bankiem oraz sposoby wyszukiwania i przekazywania informacji. Respondentów podzielono także na grupy ze względu na zakres ich zachowań prosumpcyjnych oraz sposób postrzegania korzyści i wad prosumpcji. Na zakończenie przedstawiono modele zachowań prosumentów na rynku bankowości elektronicznej.

Celem głównym monografii jest wyjaśnienie mechanizmów i uwarunkowań prosumpcji na rynku usług bankowości elektronicznej, rozumianej jako złożone i zróżnicowane zachowanie konsumenckie, kształtowane przez przemiany technologiczne, społeczne oraz indywidualne postawy użytkowników. Ponadto Habilitant wyróżnił cele poznawcze i cele empiryczne.

Wśród **celów poznawczych** niniejszej monografii można wymienić:

- identyfikację prosumpcji jako złożonego zachowania rynkowego;
- określenie cech nowego prosumenta ukształtowanego w czasie rozwoju Internetu, technologii mobilnych oraz serwisów społecznościowych;
- rozpoznanie czynników różniących współczesnych prosumentów;
- określenie zakresu aktywności prosumentów na rynku usług bankowości elektronicznej.

Realizacja celów poznawczych odbyła się poprzez krytyczną analizę literatury krajowej i zagranicznej dotyczącej zjawiska prosumpcji i zachowań prosumenta, teorii rynku usług e-bankowości oraz badania typu *desk research*, obejmującego analizę raportów krajowych i zagranicznych instytucji oraz agencji badawczych, a także danych wtórnych dotyczących funkcjonowania rynku usług cyfrowych. Ponadto przeprowadzono ocenę dostępnych dla prosumentów ofert świadczonych w ramach bankowości elektronicznej. Analiza stron internetowych (w tym serwisów społecznościowych) pozwoliła zidentyfikować możliwości wymiany informacji pomiędzy uczestnikami rynku e-bankowości.

Z kolei wśród sformułowanych **celów empirycznych** można wymienić:

- identyfikację struktury i natężenia aktywności prosumenckiej na rynku usług e-bankowości;

- identyfikację determinant wpływających na zakres aktywności prosumentów na rynku bankowości elektronicznej;
- poznanie nastawienia respondentów do możliwości zachowań prosumpcyjnych na rynku e-bankowości;
- opracowanie koncepcyjnych modeli zachowań prosumentów na rynku usług bankowości elektronicznej.

Cele empiryczne zrealizowano przeprowadzając badanie ilościowe z wykorzystaniem metody badania ankietowego techniką ankiety internetowej (CAWI) wśród 1047 respondentów. Badanie przeprowadzono na przełomie lat 2023/2024. Jako narzędzie zastosowano autorski kwestionariusz ankiety. Z kolei do analizy danych pozyskanych w ramach badania empirycznego wykorzystano metody analizy ilościowej – narzędzia statystyki opisowej, testy zależności oraz analizę segmentacyjną.

Luka badawcza określona przez Habilitanta dotycząca kompleksowych zachowań prosumenta na rynku usług e-bankowości, wynika z następujących przyczyn:

- braku aktualnych badań obejmujących szerokie spektrum zachowań konsumenta na rynku usług e-bankowości;
- szybko zmieniającego się rynku usług e-bankowości – powstają nowe możliwości prosumpcji, a jednocześnie zmienia się struktura popytu i podaży;
- malejącej opcjonalności korzystania z bankowości elektronicznej wskutek stopniowego ograniczania tradycyjnych kanałów kontaktu z bankami.

Habilitant sformułował również nadrzędne **pytanie badawcze**:

W jaki sposób współczesny prosument funkcjonuje na rynku usług bankowości elektronicznej jako aktywny uczestnik procesów współtworzenia wartości oraz jakie czynniki determinują formy, zakres i wzorce jego zachowań w środowisku cyfrowym?

Habilitant sformułował hipotezę główną oraz 9 hipotez szczegółowych.

Hipoteza główna brzmi następująco: Prosumenci na rynku usług bankowości elektronicznej tworzą zróżnicowane segmenty – zarówno statystycznie wyodrębnione na podstawie postaw wobec prosumpcji, jak i sklasyfikowane ze względu na zakres aktywności – przy czym w obrębie każdego z tych kryteriów występują istotne różnice, poddane weryfikacji w ramach hipotez szczegółowych.

- 1) Cechy demograficzne respondentów determinują zakres ich aktywności prosumpcyjnych dotyczących korzystania z bankowości internetowej i mobilnej.
- 2) Cechy demograficzne respondentów determinują przynależność do określonego segmentu wyróżnionego ze względu na zakres aktywności prosumpcyjnych.
- 3) Ilość posiadanych umów o korzystanie z bankowości elektronicznej determinuje przynależność respondentów do określonego segmentu wyróżnionego ze względu na zakres aktywności prosumpcyjnych.
- 4) Cechy demograficzne respondentów determinują ich przynależność do określonego segmentu wyróżnionego na podstawie ich oceny zjawiska prosumpcji na rynku e-bankowości.
- 5) Ocena zaangażowania innych prosumentów w działania promocyjne banków determinuje przynależność respondentów do określonego segmentu wyróżnionego na podstawie ich oceny zjawiska prosumpcji na rynku e-bankowości.

- 6) Preferencje respondentów dotyczące sposobu dokonywania operacji bankowych determinują ich przynależność do określonego segmentu wyróżnionego na podstawie ich oceny zjawiska prosumpcji na rynku e-bankowości.
- 7) Nastawienie respondentów do pieniądza gotówkowego i bezgotówkowego determinuje ich przynależność do określonego segmentu wyróżnionego ze względu na ich ocenę zjawiska prosumpcji na rynku e-bankowości.
- 8) Aktywności respondentów związane z wymianą informacji o usługach bankowych w Internecie determinują przynależność do określonego segmentu wyróżnionego ze względu na ich ocenę zjawiska prosumpcji na rynku e-bankowości.
- 9) Doświadczenia respondentów związane z próbami oszustwa ze strony cyberprzestępców determinują przynależność do określonego segmentu wyróżnionego ze względu na ocenę zjawiska prosumpcji na rynku e-bankowości.

Autor odniósł się do weryfikacji poszczególnych hipotez badawczych w zakończeniu monografii (s. 217-220), przy czym hipoteza główna została zweryfikowana pozytywnie, hipoteza szczegółowa 1 częściowo pozytywnie (potwierdzono znaczenie wieku i dochodu, natomiast nie potwierdzono wpływu płci i wykształcenia), hipotezy szczegółowe od 2 do 9 zostały również potwierdzone.

Ocena luki badawczej i problemu badawczego podjętego w monografii

Luka badawcza została w monografii rozpoznana w sposób zasadniczo poprawny i przekonujący. Autor wychodzi od stwierdzenia, że prosumpcja jest przedmiotem licznych badań prowadzonych w różnych obszarach gospodarki, takich jak turystyka, rynek żywności czy energetyka, natomiast jej przejawy w sektorze finansowym, a zwłaszcza w bankowości elektronicznej, są rozpoznane w znacznie mniejszym stopniu. W literaturze występują wprawdzie opracowania dotyczące prosumpcji na rynku usług finansowych, zachowań użytkowników e-usług oraz wymiany informacji o produktach finansowych, jednak badania te mają zazwyczaj charakter cząstkowy i dotyczą wybranych form aktywności konsumentów. Brakuje natomiast holistycznego ujęcia łączącego samodzielne korzystanie z usług bankowych, aktywność informacyjną, współtworzenie wartości oraz zróżnicowanie postaw użytkowników. Na tej podstawie Autor formułuje tezę o istnieniu luki poznawczej i empirycznej dotyczącej całłościowych zachowań prosumpcji na rynku usług bankowości elektronicznej. Za trafne należy uznać powiązanie tej luki z dynamicznymi zmianami technologicznymi i społecznymi zachodzącymi na rynku usług finansowych. Upowszechnienie bankowości internetowej i mobilnej, rozwój aplikacji finansowych, mediów społecznościowych oraz samoobsługowych (*self-service*) kanałów kontaktu z bankiem prowadzą do zwiększenia samodzielności klientów. Użytkownik nie jest już wyłącznie odbiorcą usługi, lecz wykonuje czynności wcześniej realizowane przez pracowników banku, poszukuje i przekazuje informacje, ocenia rozwiązania, zgłasza sugestie oraz wpływa na innych uczestników rynku. Autor słusznie zauważa także znaczenie zmian zachowań wywołanych pandemią COVID-19, wskazując, że w literaturze brakuje badań odnoszących się bezpośrednio do prosumpcji finansowej w tym kontekście, mimo obserwowanego wzrostu cyfrowej aktywności i samodzielności klientów banków. Pewne zastrzeżenia budzi jednak sposób uzasadnienia oryginalności luki. Autor wskazuje wcześniejsze badania dotyczące prosumpcji na rynku finansowym i w bankowości elektronicznej, ale nie zawsze dostatecznie precyzyjnie pokazuje, jakich konkretnie elementów

zabrakło w każdym z nich. Silniejsze uzasadnienie wymagałoby systematycznego zestawienia dotychczasowych badań według ich przedmiotu, zastosowanych definicji prosumpcji, badanych populacji, metod oraz uzyskanych wyników. Pozwoliłoby to wyraźniej wykazać, że luka nie sprowadza się jedynie do ograniczonej liczby publikacji, lecz dotyczy braku określonego sposobu konceptualizacji i modelowania zachowań prosumentów. Dyskusyjne jest ponadto określenie luki jako dotyczącej „kompleksowych zachowań prosumenta”. Sformułowanie to jest szerokie i wymagałoby dokładnego sprecyzowania, jakie wymiary składają się na kompleksowość analizowanego zjawiska. W monografii obejmuje ona przede wszystkim samodzielne korzystanie z usług bankowości elektronicznej oraz wymianę informacji z innymi uczestnikami rynku. Jest to ujęcie interesujące, ale nie wyczerpuje wszystkich możliwych przejawów prosumpcji, takich jak rzeczywiste współprojektowanie usług, udział w testowaniu nowych rozwiązań, współtworzenie innowacji czy długotrwałe zaangażowanie w społeczności skupione wokół określonych usług finansowych. W konsekwencji luka badawcza została sformułowana trafnie, lecz częściowo zbyt szeroko. Monografia rzeczywiście wypełnia niedostatek badań nad zróżnicowaniem zachowań klientów bankowości elektronicznej ujmowanych w kategoriach prosumpcji, zwłaszcza poprzez połączenie aktywności transakcyjnej i informacyjnej oraz próbę wyodrębnienia segmentów prosumentów. Nie można jednak uznać, że praca całkowicie wypełnia lukę dotyczącą wszystkich mechanizmów prosumpcji na rynku finansowym. Jej wkład polega przede wszystkim na uporządkowaniu zjawiska, zaproponowaniu autorskiego zakresu prosumpcji w bankowości elektronicznej oraz empirycznej identyfikacji typów zachowań użytkowników. Luka ma zatem charakter rzeczywisty i istotny, choć należałoby ją sformułować bardziej precyzyjnie jako brak kompleksowych badań empirycznych nad transakcyjnym i informacyjnym wymiarem zachowań prosumenckich na polskim rynku bankowości elektronicznej. Autor przekonująco uzasadnia potrzebę podjęcia badań nad tym zagadnieniem. Wybór problemu badawczego należy zatem uznać za trafny i uzasadniony naukowo.

Ocena sformułowanych celów monografii

Na pozytywną ocenę zasługuje fakt, że cele pracy zostały sformułowane w sposób przejrzysty i logiczny. Zachowana została zgodność pomiędzy zidentyfikowaną luką badawczą, pytaniem badawczym, hipotezami oraz układem poszczególnych rozdziałów monografii. Struktura pracy odpowiada klasycznemu schematowi badań naukowych – od analizy stanu wiedzy, poprzez konceptualizację problemu badawczego, aż do jego empirycznej weryfikacji. Należy podkreślić, że Autor konsekwentnie realizuje przyjęty tok rozumowania, a kolejne części pracy pozostają ze sobą spójne.

Pozytywnie należy również ocenić próbę wyjścia poza opisowy charakter badań nad prosumpcją. Autor nie ogranicza się wyłącznie do identyfikacji zachowań prosumentów, lecz podejmuje próbę ich klasyfikacji oraz budowy modeli zachowań, co stanowi bardziej ambitny cel badawczy niż samo przedstawienie wyników badań ankietowych. Szczególnie wartościowe jest dążenie do wyodrębnienia segmentów prosumentów zarówno ze względu na zakres aktywności, jak i postawy wobec prosumpcji.

Jednocześnie realizacja tak szeroko zakreślonych celów budzi również pewne wątpliwości metodologiczne. Przede wszystkim cel główny został sformułowany bardzo ambitnie. Pojęcie „wyjaśnienia mechanizmów i uwarunkowań” sugeruje możliwość identyfikacji zależności o

charakterze przyczynowo-skutkowym. Tymczasem zastosowany projekt badawczy ma charakter przekrojowy (*cross-sectional*) i opiera się na jednorazowym badaniu ankietowym przeprowadzonym metodą CAWI. Tego rodzaju projekt badawczy pozwala przede wszystkim identyfikować współzależności pomiędzy zmiennymi, natomiast nie daje wystarczających podstaw do formułowania wniosków dotyczących mechanizmów przyczynowych. W konsekwencji należy uznać, że cel główny został częściowo sformułowany zbyt szeroko w stosunku do możliwości zastosowanej metodologii. Pewne zastrzeżenia budzi również sposób sformułowania części celów empirycznych. W szczególności cel dotyczący „opracowania modeli zachowań prosumentów” ma charakter rezultatu badawczego, a nie celu *sensu stricto*. Z metodologicznego punktu widzenia bardziej precyzyjne byłoby wskazanie, że celem jest identyfikacja struktury zależności pomiędzy zmiennymi lub opracowanie typologii zachowań prosumentów na podstawie wyników badań empirycznych. Obecna konstrukcja może sprawiać wrażenie, że Autor z góry zakłada powstanie modelu, podczas gdy jego opracowanie powinno wynikać z analizy danych empirycznych.

Dyskusyjna pozostaje także relacja pomiędzy celami poznawczymi a empirycznymi. Część celów poznawczych – przykładowo określenie cech współczesnego prosumenta czy identyfikacja determinant prosumpcji – w praktyce realizowana jest zarówno poprzez analizę literatury, jak i badania własne. Powoduje to częściowe nakładanie się obu grup celów i utrudnia jednoznaczną ocenę stopnia ich realizacji.

Pomimo wskazanych uwag należy stwierdzić, że zasadnicze cele pracy zostały osiągnięte. Autor przedstawił kompleksową charakterystykę prosumpcji na rynku bankowości elektronicznej, zidentyfikował najważniejsze obszary aktywności prosumentów, przeprowadził ich segmentację oraz zaproponował autorskie modele zachowań. Oznacza to, że monografia realizuje swoje podstawowe założenia badawcze, choć stopień realizacji najbardziej ambitnego celu – wyjaśnienia mechanizmów determinujących zachowania prosumentów – należy ocenić z pewną ostrożnością. Zastosowana metodologia pozwala bowiem przede wszystkim na identyfikację zależności statystycznych i budowę modeli opisowych, natomiast w mniejszym stopniu umożliwia formułowanie wniosków o charakterze wyjaśniającym.

Podsumowując, cele monografii należy ocenić pozytywnie pod względem ich znaczenia naukowego oraz spójności z problematyką pracy. Pewne zastrzeżenia dotyczą przede wszystkim zakresu celu głównego oraz relacji między celami poznawczymi i empirycznymi. Nie wpływa to jednak zasadniczo na wysoką ocenę całego przedsięwzięcia badawczego, choć wskazuje kierunki dalszego doskonalenia warsztatu metodologicznego autora.

Ocena postawionych hipotez badawczych

Na uwagę zasługuje również liczba postawionych hipotez badawczych. Autor formułuje 1 hipotezę główną oraz 9 hipotez szczegółowych. Chociaż świadczy to o kompleksowym podejściu do badanego problemu, to jednocześnie prowadzi do znacznego rozproszenia analiz. Pozytywnie należy ocenić przede wszystkim zgodność hipotez z empirycznymi celami monografii. Autor nie ogranicza się do rozpoznania popularności poszczególnych form bankowości elektronicznej, lecz próbuje określić czynniki różnicujące zachowania prosumentów oraz ich przynależność do wyodrębnionych segmentów. Hipotezy pozostają więc powiązane z zasadniczym kierunkiem badań, którym jest budowa modeli zachowań prosumentów. Zaletą jest również objęcie analizą zarówno cech obiektywnych, takich jak wiek,

płeć, dochód czy miejsce zamieszkania, jak i zmiennych behawioralnych oraz subiektywnych. Dzięki temu Autor podejmuje próbę wyjścia poza dominujące w części wcześniejszych badań wyjaśnienia oparte wyłącznie na cechach demograficznych. Szczególnie zasadne jest uwzględnienie aktywności informacyjnej użytkowników, preferencji dotyczących kanałów realizacji usług oraz oceny zalet i wad prosumpcji. Hipotezy są również zasadniczo weryfikowalne empirycznie. Możliwe jest wskazanie zmiennych objaśniających i objaśnianych oraz zastosowanie testów statystycznych służących ocenie występowania zależności. Autor przedstawia wyniki testów chi-kwadrat, wartości istotności oraz współczynniki V-Cramera, co pozwala oceniać nie tylko statystyczną istotność, ale także siłę wykrytych związków. Przykładowo w analizie przynależności do segmentów ze względu na zakres aktywności stwierdzono zależności dotyczące płci, wieku, dochodu, miejsca zamieszkania i liczby umów o bankowość elektroniczną.

Poszczególne hipotezy badawcze wydają się wynikać raczej z przeglądu dotychczasowych badań niż z jednego, konsekwentnie rozwijanego modelu wyjaśniającego mechanizmy zachowań prosumentów. W konsekwencji praca koncentruje się głównie na identyfikacji statystycznych zależności pomiędzy wybranymi zmiennymi, natomiast w mniejszym stopniu wyjaśnia procesy prowadzące do określonych zachowań prosumenckich. Brakuje wskazania mechanizmów, za pomocą których cechy społeczno-demograficzne, kompetencje cyfrowe, postrzegane korzyści czy poziom zaufania wpływają na aktywność prosumentów w bankowości elektronicznej. Tym samym część hipotez sprawia wrażenie zestawu niezależnych przypuszczeń badawczych, a nie elementów jednego spójnego systemu teoretycznego.

Najważniejszy problem dotyczy statusu poznawczego hipotezy głównej. Stwierdzenie, że prosumenci „tworzą zróżnicowane segmenty”, jest w dużej mierze założeniem wynikającym z zastosowania procedury segmentacyjnej. Jeżeli Autor wykorzystuje analizę skupień w celu podziału próby na grupy, to uzyskanie segmentów jest w pewnym sensie konsekwencją zastosowanej metody, a nie niezależnie testowaną hipotezą. Analiza skupień niemal zawsze przypisze obserwacje do określonej liczby klas, jeżeli badacz przyjmie takie rozwiązanie analityczne. Właściwym przedmiotem weryfikacji powinno być zatem nie samo istnienie segmentów, lecz ich wewnętrzna jednorodność, wyraźne różnice między segmentami, stabilność rozwiązania, trafność interpretacyjna, możliwość odtworzenia struktury segmentów na niezależnej próbie.

Hipoteza główna łączy ponadto dwa odmienne porządki segmentacji: zakres aktywności prosumenckiej oraz postawy wobec prosumpcji. Nie określa jednak, czy między tymi dwoma sposobami klasyfikacji powinna zachodzić konkretna relacja.

Zestaw hipotez należy ocenić jako poprawny dla badania eksploracyjno-segmentacyjnego, lecz mniej przekonujący jako system hipotez o charakterze confirmacyjnym i wyjaśniającym. Wyniki dostarczają podstaw do stwierdzenia występowania określonych współzależności, ale nie uprawniają do wniosku, że analizowane cechy determinują zachowania prosumentów w sensie przyczynowym.

Ocena części teoretycznej monografii

Pierwsze 3 rozdziały mają charakter teoretyczny. Autor przeprowadza szeroki przegląd literatury krajowej i zagranicznej dotyczącej: prosumpcji, prosumenta, zachowań konsumenckich, bankowości elektronicznej, współtworzenia wartości, crowdsourcingu,

gospodarki cyfrowej, Internetu rzeczy i sztucznej inteligencji. Na uznanie zasługuje szerokie wykorzystanie literatury międzynarodowej, zwłaszcza prac Alvina Tofflera, George'a Ritzera oraz współczesnych autorów badających prosumpcję i współtworzenie wartości. Autor nie ogranicza się do prezentacji istniejących koncepcji, lecz podejmuje próbę ich integracji i reinterpretacji w kontekście rynku usług bankowości elektronicznej. Szczególnie interesujące są rozważania dotyczące ewolucji prosumpcji, przechodzenia od aktywności człowieka do aktywności wspomaganej przez algorytmy, roli sztucznej inteligencji i Internetu rzeczy, powstawania nowych form prosumpcji w środowisku cyfrowym. Jednocześnie należy zauważyć, że część teoretyczna ma w znacznej mierze charakter syntetyzujący. O ile prezentacja literatury jest obszerna i kompetentna, o tyle własny wkład teoretyczny autora mógłby zostać mocniej wyeksponowany.

Ocena metodyki badania empirycznego i zastosowanych metod statystycznych do analizy danych empirycznych

Jednym z istotniejszych ograniczeń metodologicznych monografii jest brak wyraźnie zarysowanego, spójnego modelu teoretycznego, który stanowiłby podstawę dla formułowanych hipotez badawczych oraz późniejszych analiz empirycznych. Autor przeprowadził szeroki i wartościowy przegląd literatury dotyczącej prosumpcji, zachowań konsumentów oraz bankowości elektronicznej, jednak część teoretyczna ma przede wszystkim charakter opisowy i syntetyzujący. Można oczekiwać, że w pracy aspirującej do rangi osiągnięcia habilitacyjnego Autor odwoła się do uznanych teorii wyjaśniających zachowania użytkowników technologii cyfrowych, takich jak Technology Acceptance Model (TAM), Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT), Theory of Planned Behavior (TPB) czy koncepcja Service-Dominant Logic i współtworzenia wartości (Value Co-Creation). Wykorzystanie jednej z tych teorii lub stworzenie autorskiego modelu integrującego ich elementy pozwoliłoby nie tylko uporządkować relacje pomiędzy analizowanymi zmiennymi, lecz także uzasadnić kierunek przyjętych hipotez oraz wyjaśnić mechanizmy kształtujące zachowania prosumenckich. Umożliwiłoby to przejście od identyfikacji współzależności między zmiennymi do budowy modelu wyjaśniającego proces powstawania zachowań prosumenckich oraz ich determinant. Z tego względu brak jednoznacznie zdefiniowanego modelu teoretycznego należy uznać za jedno z ważniejszych ograniczeń metodologicznych monografii, choć nie umniejsza ono wartości przeprowadzonych badań empirycznych ani ich znaczenia dla rozwoju wiedzy o prosumpcji na rynku usług bankowości elektronicznej.

Rozdział czwarty zawiera wyniki badań empirycznych. Badanie zostało przeprowadzone metodą CAWI na próbie 1047 respondentów dobranych metodą kwotową. W pracy brakuje pogłębionej refleksji nad konsekwencjami tego ograniczenia dla interpretacji wyników. Z punktu widzenia rozprawy habilitacyjnej oczekuje się bardziej rozbudowanej dyskusji dotyczącej reprezentatywności próby. Liczebność próby należy uznać za znaczącą i zapewniającą odpowiednią podstawę do analiz statystycznych. Przyjęta logika badawcza jest poprawna i spójna. Do mocnych stron metodologicznych należy zaliczyć: duży zakres analiz, wielowymiarowe podejście do zachowań prosumenckich, wykorzystanie segmentacji respondentów, próbę budowy modeli zachowań. Pewne zastrzeżenia budzi jednak dobór kwotowy próby. Ogranicza on możliwość pełnej generalizacji wyników na populację wszystkich użytkowników bankowości elektronicznej. W monografii warto byłoby również

szerzej przedstawić kwestie: walidacji narzędzia badawczego, rzetelności skal pomiarowych, testów trafności konstrukcji modeli. Nie umniejsza to jednak wartości przeprowadzonych analiz.

Badanie przeprowadzono wyłącznie metodą CAWI. Powoduje to efekt błędu pokrycia (selekcji) próby: badani są użytkownicy Internetu, a przedmiotem badania są zachowania w środowisku cyfrowym. W rezultacie: osoby wykluczone cyfrowo są niedoreprezentowane, osoby starsze mogą być reprezentowane w sposób zniekształcony, zawyżona może być ocena kompetencji cyfrowych badanych. Autor nie analizuje dostatecznie wpływu tego efektu na uzyskane wyniki. Lepszym rozwiązaniem byłoby użycie metody mieszanej CAWI + CATI + CAPI, co pozwoliłoby objąć: seniorów, osoby słabiej z informatyzowane, użytkowników okazjonalnych. W przypadku rynku bankowego jest to szczególnie ważne.

Proces konstruowania kwestionariusza ankiety został przez Autora opisany w sposób uporządkowany i wskazuje na dążenie do zapewnienia odpowiedniej jakości pomiaru. Poprzedziła go analiza danych wtórnych obejmujących polsko- i anglojęzyczną literaturę naukową, raporty branżowe oraz publikacje agencji badawczych dotyczące sposobów korzystania z usług bankowości elektronicznej. Uzupełnieniem tego etapu były wywiady indywidualne przeprowadzone z informatykami oraz pracownikami banków odpowiedzialnymi za obsługę klientów, co pozwoliło uwzględnić praktyczny wymiar funkcjonowania rynku usług bankowych. Następnie Autor przeprowadził badania pilotażowe na próbie 105 respondentów, których celem było zweryfikowanie poprawności konstrukcji narzędzia oraz opracowanie jego ostatecznej wersji. Efektem tego procesu był autorski kwestionariusz ankiety liczący 14 stron, obejmujący 40 pytań właściwych oraz 8 pytań metryczkowych. Konstrukcja kwestionariusza przewidywała zastosowanie pytań filtrujących, umożliwiających kierowanie respondentów do odpowiednich części ankiety w zależności od wcześniej udzielonych odpowiedzi, co pozwalało ograniczyć liczbę pytań nieadekwatnych do sytuacji respondenta. Przyjęty sposób opracowania kwestionariusza należy ocenić pozytywnie, ponieważ uwzględnia zarówno podstawy teoretyczne, jak i weryfikację pilotażową narzędzia przed rozpoczęciem badań właściwych. Jednocześnie pewien niedosyt metodologiczny budzi brak zamieszczenia pełnej treści kwestionariusza w aneksie monografii oraz brak szczegółowej charakterystyki zastosowanych skal pomiarowych i wyników analiz potwierdzających ich rzetelność oraz trafność. Ogranicza to możliwość niezależnej oceny poprawności operacjonalizacji poszczególnych konstruktów oraz utrudnia replikację przeprowadzonych badań przez innych badaczy.

W analizach empirycznych zastosowano przede wszystkim test chi-kwadrat niezależności do badania zależności między zmiennymi nominalnymi oraz nieparametryczny test Kruskala–Wallisa do porównywania grup w przypadku zmiennych mierzonych na skali porządkowej. Przyjęto poziom istotności $\alpha = 0,05$. Dla zależności istotnych statystycznie obliczano również miary siły efektu: współczynnik V Craméra dla testu chi-kwadrat oraz współczynnik ε^2 dla testu Kruskala–Wallisa. Do szczegółowego porównywania proporcji pomiędzy kategoriami wykorzystano ponadto test Z dla proporcji kolumnowych, pozwalający ustalić, między którymi grupami występowały istotne różnice. W ramach przygotowania analizy czynnikowej zastosowano także test sferyczności Bartletta, uzupełniony miarą KMO i wyznacznikiem macierzy korelacji, w celu sprawdzenia, czy zależności między zmiennymi uzasadniają wyodrębnianie czynników. Poza testami statystycznymi Autor wykorzystał analizę czynnikową, analizę skupień, analizę równoległą oraz skalowanie wielowymiarowe MDS

przeprowadzone algorytmem ALSCAL. Dla weryfikacji hipotez powiązanych ze zmiennymi demograficznymi zastosowanie testu chi-kwadrat jest poprawne, gdy zarówno zmienna objaśniająca, jak i przynależność segmentacyjna mają charakter kategorialny. Pozytywnie należy ocenić podawanie współczynników V-Cramera, ponieważ umożliwia to ocenę siły zależności. Metoda ta ma jednak ograniczenia. Pozwala analizować każdą zależność oddzielnie, nie kontrolując równoczesnego wpływu innych zmiennych. Tymczasem Autor sam dochodzi do wniosku, że przynależność segmentacyjna może wynikać z kombinacji cech, a nie z jednej dominującej zmiennej. Lepszym rozwiązaniem byłoby uzupełnienie analiz o wielomianową regresję logistyczną, jeżeli segmentów jest więcej niż dwa; regresję binarną w przypadku dwóch segmentów; analizę klas ukrytych, gdy segmentacja ma mieć charakter probabilistyczny; modelowanie równań strukturalnych, jeżeli zmienne reprezentują konstrukty ukryte; analizę walidacyjną na niezależnej części próby. Takie podejście pozwoliłoby stwierdzić, które zmienne zachowują znaczenie po uwzględnieniu pozostałych predyktorów oraz w jakim stopniu zwiększają prawdopodobieństwo przynależności do określonego segmentu.

Podsumowując, metodyka badania naukowego jest co do zasady poprawna, a zastosowane metody ilościowe należy ocenić pozytywnie jako adekwatne do eksploracyjnego charakteru badań i umożliwiające realizację przyjętych celów empirycznych. Autor poprawnie wykorzystuje klasyczne narzędzia statystyki opisowej, testy zależności oraz analizę segmentacyjną, zachowując ostrożność w interpretacji uzyskanych wyników. Jednocześnie warsztat metod ilościowych mógłby zostać istotnie wzbogacony poprzez wykorzystanie bardziej zaawansowanych metod analizy wielowymiarowej, modeli regresyjnych, modelowania równań strukturalnych SEM oraz procedur walidacji segmentacji i narzędzia badawczego. Rozwiązania te pozwoliłyby przejść od analizy opisowo-eksploracyjnej do badań o większym potencjale wyjaśniającym, co wzmocniłoby wartość naukową monografii.

Uwagi krytyczne i polemiczne:

Pomimo wysokiej oceny monografii należy wskazać kilka kwestii dyskusyjnych, które ograniczają siłę niektórych wniosków oraz wyznaczają kierunki dalszych badań.

Przede wszystkim własny wkład teoretyczny Autora nie zawsze został dostatecznie wyraźnie oddzielony od obszernego przeglądu literatury. Część teoretyczna pracy jest rozbudowana i świadczy o dobrej znajomości dorobku badawczego dotyczącego prosumpcji, zachowań konsumenckich oraz bankowości elektronicznej, jednak momentami trudno jednoznacznie ustalić, które elementy mają charakter autorskiej propozycji konceptualnej. W szczególności przydatne byłoby bardziej wyraźne wskazanie, w jakim zakresie Autor rozwija dotychczasowe definicje prosumpcji, jakie nowe kategorie wprowadza oraz czym jego ujęcie różni się od istniejących koncepcji. Silniejsze wyeksponowanie autorskiej ramy teoretycznej zwiększyłoby rangę poznawczą monografii.

Drugą kwestią jest eksploracyjny charakter zaproponowanych modeli zachowań prosumptów. Ich opracowanie stanowi niewątpliwie ważny rezultat pracy, jednak modele te zostały zbudowane na podstawie jednej próby badawczej i nie zostały poddane niezależnej walidacji. Oznacza to, że należy je traktować raczej jako wartościową propozycję badawczą niż jako w pełni ugruntowaną i uniwersalną typologię. Dla wzmocnienia ich wiarygodności wskazane byłoby przeprowadzenie badań replikacyjnych na innych próbach, zastosowanie walidacji

krzyżowej oraz sprawdzenie stabilności wyodrębnionych segmentów w różnych grupach użytkowników i w odmiennych warunkach rynkowych.

Trzecie zastrzeżenie dotyczy dominującej perspektywy krajowej. Koncentracja na polskim rynku bankowym jest uzasadniona ze względu na cele pracy, jednak ogranicza możliwość szerszej generalizacji wyników. Rynek bankowości elektronicznej jest silnie zróżnicowany pod względem poziomu cyfryzacji, regulacji, zaufania do instytucji finansowych oraz popularności poszczególnych kanałów obsługi. Z tego względu interesujące i metodologicznie wartościowe byłoby uzupełnienie badań o porównanie międzynarodowe. Pozwoliłoby to ustalić, które zachowania prosumenckie mają charakter uniwersalny, a które są specyficzne dla polskich uwarunkowań instytucjonalnych i kulturowych.

Kolejnym ograniczeniem jest oparcie analiz głównie na deklaracjach respondentów. Dane ankietowe umożliwiają poznanie opinii, postaw i subiektywnych ocen użytkowników, jednak nie zawsze odzwierciedlają ich rzeczywiste zachowania. Odpowiedzi mogą być obciążone błędem pamięci, efektem społecznej aprobaty lub tendencją do przeceniania własnej aktywności i kompetencji. Włączenie danych behawioralnych, takich jak częstotliwość logowań, rzeczywiste wykorzystanie funkcji bankowości mobilnej, historia kontaktów z bankiem czy aktywność informacyjna w Internecie, pozwoliłoby zwiększyć trafność wniosków. Szczególnie wartościowe byłoby połączenie danych deklaracyjnych z danymi rzeczywistymi, co umożliwiłoby sprawdzenie zgodności pomiędzy deklarowanymi a faktycznymi zachowaniami prosumentów.

Uwagi te nie podważają zasadniczych walorów monografii. Wskazują jednak, że jej największą wartością jest obecnie rozpoznanie i uporządkowanie badanego zjawiska oraz stworzenie podstaw do dalszych, bardziej confirmacyjnych badań. Zastrzeżenia mają zatem przede wszystkim charakter rozwojowy i powinny być traktowane jako propozycje wzmocnienia teoretycznej i metodologicznej dojrzałości zaprezentowanej koncepcji.

Ocena końcowa

Monografia Tomasza Szopińskiego pt. „*Prosument na rynku usług bankowości elektronicznej – modele zachowań*” stanowi wartościowe i oryginalne opracowanie naukowe poświęcone ważnemu problemowi współczesnej gospodarki cyfrowej, jakim jest prosumpcja na rynku bankowości elektronicznej. Autor wykazał się dobrą znajomością literatury przedmiotu, umiejętnością identyfikacji luki badawczej, poprawnym warsztatem metodologicznym oraz zdolnością do samodzielnego prowadzenia badań empirycznych. Za szczególnie cenne należy uznać opracowanie modeli zachowań prosumentów na rynku usług bankowości elektronicznej oraz próbę integracji teorii prosumpcji z problematyką usług finansowych. W mojej ocenie – pomimo zgłoszenia szeregu uwag i zastrzeżeń – recenzowana monografia spełnia kryterium znacznego wkładu w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse. Wkład ten polega przede wszystkim na poszerzeniu wiedzy o zachowaniach konsumentów na rynku usług finansowych poprzez zastosowanie kategorii prosumpcji do analizy bankowości elektronicznej. Autor porządkuje i rozwija sposób rozumienia prosumenta, uwzględniając zarówno samodzielne wykonywanie czynności wcześniej realizowanych przez pracowników banków, jak i poszukiwanie, tworzenie oraz przekazywanie informacji o usługach finansowych. Istotnym elementem wkładu jest empiryczne rozpoznanie skali i uwarunkowań tych aktywności, a także wyodrębnienie segmentów użytkowników różniących się zakresem zachowań transakcyjnych,

informacyjnych i postawami wobec prosumpcji. Monografia uzupełnia tym samym lukę dotyczącą kompleksowego ujęcia zachowań prosumenckich na polskim rynku bankowości elektronicznej, łącząc problematykę ekonomiki konsumpcji, finansów gospodarstw domowych, zachowań klientów instytucji finansowych oraz cyfryzacji usług bankowych. Uzyskane wyniki mają znaczenie poznawcze i aplikacyjne, ponieważ mogą stanowić podstawę dalszych badań nad współtworzeniem wartości w sektorze finansowym oraz wspierać banki w projektowaniu usług, kanałów komunikacji i sposobów angażowania klientów.

4. Ocena pozostałego dorobku naukowo-badawczego

Należy podkreślić, że w autoreferacie Habilitant poza głównym osiągnięciem naukowym nie wskazał dodatkowych osiągnięć podlegających ocenie. Nie dokonał również w autoreferacie charakterystyki najważniejszych publikacji w swoim dorobku dzieląc je na określone nurty badawcze. Jednocześnie w ramach dokumentacji habilitacyjnej załączył 12 publikacji naukowych wspomnianych w autoreferacie, w tym 2 publikacje sprzed okresu uzyskania stopnia doktora. Brak wskazania konkretnych artykułów jako pozostałych poza główną monografią naukową osiągnięć wnoszących znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse oznacza, że ich ocena nie będzie miała wpływu na ocenę spełniania kryterium ustawowego.

Odnosząc się do pozostałego publikacyjnego dorobku naukowego po uzyskaniu stopnia doktora Habilitant wskazał, że jest autorem 2 monografii naukowych, współredaktorem 1 monografii naukowej, autorem i współautorem 28 artykułów w czasopismach naukowych (11 było jednoautorskich, 17 było współautorskich), 7 rozdziałów w monografiach naukowych wydanych w Polsce oraz 1 publikacji pokonferencyjnej typu Proceedings. Jeśli chodzi o miejsca publikacji artykułów w czasopismach naukowych 28 artykułów zostało opublikowanych w ramach 15 czasopism (w nawiasie podano liczbę opublikowanych artykułów): *Contemporary Economics* (7), *Economic Research–Ekonomiska Istraživanja* (4), *Journal of Business Research* (3), *Internet Research* (2), *Transformations in Business & Economics* (2), *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia* (1), *Gifted and Talented International* (1), *Handel Wewnętrzny* (1), *Humanities and Social Sciences* (1), *Journal for Perspectives of Economic, Political and Social Integration* (1), *Journal of Innovation & Knowledge* (1), *Konsumpcja i Rozwój* (1), *Marketing i Zarządzanie* (1), *PLOS ONE* (1), *Technological Forecasting & Social Change* (1). Ogólna ocena miejsc publikacji artykułów w czasopismach naukowych jest pozytywna, ponieważ większość z nich to czasopisma międzynarodowe, indeksowane w bazach Scopus/Web of Science, posiadające nadany IF oraz mieszczące się w Q1/Q2. Zastanawiać może największa liczba publikacji – 7 artykułów w czasopiśmie *Contemporary Economics*, wydawanym przez Uniwersytet VIZJA będący miejscem pracy Habilitanta, który był w tym czasopiśmie w latach 2012-2014 redaktorem technicznym, a w latach 2014-2018 zastępcą Redaktora Naczelnego. Sam fakt publikowania przez członka redakcji w czasopiśmie, z którym jest związany, nie stanowi naruszenia zasad etyki publikacyjnej, pod warunkiem zachowania pełnej niezależności procesu recenzyjnego i wyłączenia autora z podejmowania decyzji dotyczących własnych tekstów. Na podstawie dostępnej dokumentacji nie jest możliwe jednoznaczne ustalenie sposobu procedowania tych artykułów. Okoliczność ta nie wpływa zatem bezpośrednio na ocenę merytoryczną publikacji, choć z punktu widzenia przejrzystości procedur redakcyjnych zasadne byłoby wyraźne

wskazanie sposobu zarządzania potencjalnym konfliktem interesów. Porównując aktywność publikacyjną Habilitanta przed doktoratem i po doktoracie można zauważyć ilościowe i jakościowe zwiększenie tej aktywności, co należy ocenić pozytywnie. O utrzymaniu tego trendu świadczą również przesłane już po złożeniu wniosku habilitacyjnego 2 publikacje w międzynarodowych czasopismach naukowych, które ukazały się w 2026 r.

Poniżej przedstawiam ocenę 9 artykułów w czasopismach naukowych oraz 1 monografii naukowej wspomnianych w autoreferacie i opublikowanych po doktoracie. W odniesieniu do publikacji współautorskich załączono oświadczenia, w których wkład poszczególnych autorów przedstawiono nie procentowo, lecz opisowo, co jest zgodne ze współczesnymi standardami w tym zakresie.

1. Staniewski, M.W., **Szopiński**, T. (2014), „Trends in the Use of Cyclical Payment Channels by Polish Households: Implications for E-Banking”, *Transformations in Business & Economics*, t. 13, nr 3(33), s. 152–167.

Artykuł poświęcono sposobom regulowania cyklicznych zobowiązań przez polskie gospodarstwa domowe, takich jak opłaty za energię, gaz, czynsz, usługi telekomunikacyjne i inne koszty utrzymania gospodarstwa domowego. Analizie poddano konkurujące ze sobą kanały płatności: bankowość internetową, placówki bankowe, urzędy pocztowe, punkty handlowe oraz instytucje niebankowe. Badanie oparto na danych dotyczących 12 386 gospodarstw domowych, co stanowi jedną z największych prób wykorzystanych w analizowanym dorobku. Autorzy badali zależności między wyborem kanału płatności a statusem społeczno-zawodowym, miejscem zamieszkania oraz sytuacją ekonomiczną respondentów. Wyniki pokazały wyraźne zróżnicowanie ekonomiczne i społeczne. Bankowość internetowa była częściej wykorzystywana przez osoby aktywne zawodowo, mieszkańców większych miast oraz grupy lepiej przystosowane do korzystania z technologii cyfrowych. Urzędy pocztowe i tradycyjne kanały płatnicze były natomiast wybierane częściej przez rolników, emerytów, rencistów i mieszkańców małych miejscowości. Autorzy zauważyli, że osoby o niższych dochodach korzystają częściej z kanałów wiążących się z relatywnie wysokimi jednostkowymi kosztami płatności, podczas gdy konsumenci o wyższych dochodach uzyskują oszczędności dzięki bankowości elektronicznej. Wartość artykułu dla ekonomii i finansów polega przede wszystkim na połączeniu problematyki rozwoju bankowości elektronicznej z analizą sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych. Publikacja nie ogranicza się do opisu procesu technologicznego, lecz wskazuje na nierówny dostęp różnych grup społecznych do tańszych i bardziej efektywnych metod realizacji płatności. Ma zatem znaczenie dla badań nad inkluzją finansową, kosztami transakcyjnymi, cyfryzacją usług finansowych oraz ekonomią gospodarstw domowych. Do ograniczeń należy zaliczyć głównie przekrojowy charakter badania i dominację prostych analiz zależności. Artykuł nie przedstawia rozwiniętego wielowymiarowego modelu wyboru kanału płatności, który pozwoliłby oddzielić wpływ dochodu, wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania i statusu zawodowego. Nie rozstrzyga również, czy korzystanie z tradycyjnych kanałów wynika z preferencji konsumentów, barier infrastrukturalnych, braku kompetencji cyfrowych, nieufności wobec banków czy braku rachunku bankowego. Z oświadczenia współautora wynika, że Tomasz Szopiński odpowiadał za koncepcję badania, sformułowanie problemu i celów, analizę danych, obliczenia, interpretację wyników oraz opracowanie części

empirycznej, tabel i zestawień. Udział Marcina Staniewskiego koncentrował się w większym stopniu na części teoretycznej, pracy redakcyjnej i dostosowaniu tekstu do wymogów czasopisma. Artykuł stanowi indywidualnie przypisywalny wkład w badania nad zachowaniami płatniczymi gospodarstw domowych, kosztami korzystania z usług finansowych i rozwojem bankowości elektronicznej. Jego znaczenie wzmacnia bardzo duża próba. Słabszą stroną jest ograniczona zaawansowana analiza ekonometryczna.

2. **Szopiński, T.**, Staniewski, M.W. (2016), „Socio-economic Factors Determining the Way E-Tourism Is Used in European Union Member States”, *Internet Research*, t. 26, nr 1, s. 2–21, DOI: 10.1108/IntR-03-2014-0065.

Przedmiotem artykułu jest wykorzystanie Internetu w procesie nabywania usług turystycznych w państwach Unii Europejskiej. Autorzy badali, w jakim stopniu korzystanie z e-turystyki zależy od kraju zamieszkania oraz cech społeczno-ekonomicznych konsumentów, takich jak wiek, płeć, wykształcenie, zawód i pozycja zawodowa. Analizę oparto na danych obejmujących prawie 25 tys. respondentów i umożliwiającą porównanie zachowań konsumentów z 28 państw UE. Publikacja pokazuje, że cyfryzacja rynku turystycznego przebiega nierównomiernie. Częstotliwość korzystania z internetowych usług turystycznych różniła się między państwami oraz grupami społecznymi. Internet był częściej wykorzystywany przez osoby młodsze, lepiej wykształcone, aktywne zawodowo i sprawniej funkcjonujące w środowisku cyfrowym. Wyniki wskazują, że rozwój e-turystyki jest nie tylko efektem dostępności technologii, lecz również struktury społecznej, kompetencji użytkowników i poziomu rozwoju gospodarczego. Wkład w ekonomię dotyczy analizy popytu na cyfrowe usługi turystyczne oraz identyfikacji segmentów konsumentów o różnej skłonności do korzystania z kanałów elektronicznych. Artykuł ma zastosowanie w ekonomice turystyki, ekonomii usług, marketingu cyfrowym i badaniach konkurencyjności. Wyniki mogą być wykorzystywane przez przedsiębiorstwa turystyczne przy projektowaniu kanałów dystrybucji, segmentacji rynku i dostosowywaniu oferty do profilu klientów. Autorzy podkreślają również znaczenie turystyki dla zatrudnienia, inwestycji, eksportu i produktu krajowego brutto. Oryginalność artykułu wynika przede wszystkim z międzynarodowej skali badania oraz dużej liczby respondentów. Porównanie wszystkich państw UE pozwala wyjść poza analizę jednego rynku krajowego. Jednocześnie badanie opiera się na danych wtórnych i zależnościach statystycznych, dlatego nie pozwala na pełne wyjaśnienie przyczyn różnic między krajami. Nie wiadomo na przykład, w jakim stopniu wynikają one z poziomu dochodów, infrastruktury cyfrowej, rozwoju rynku turystycznego, zaufania do handlu elektronicznego czy kultury konsumpcyjnej. Z oświadczenia współautora wynika, że Tomasz Szopiński opracował koncepcję, problem badawczy, cele i strukturę publikacji, uczestniczył w przygotowaniu przeglądu literatury oraz odpowiadał za analizę danych, obliczenia, interpretację rezultatów i przygotowanie części wynikowej. Artykuł stanowi pewien wkład w ekonomię usług, turystyki i gospodarkę cyfrową. Jest dobrze osadzony w problematyce ekonomicznej, choć jego związek z finansami jest pośredni. Mocnymi stronami są skala międzynarodowa i duża próba; słabszą — ograniczona identyfikacja mechanizmów przyczynowych.

3. **Szopiński, T.S.** (2016), „Factors Affecting the Adoption of Online Banking in Poland”, *Journal of Business Research*, t. 69, nr 11, s. 4763–4768, DOI: 10.1016/j.jbusres.2016.04.027.

Artykuł dotyczy determinant korzystania z bankowości internetowej przez polskich konsumentów. Autor wykorzystał dane z projektu „Diagnoza Społeczna” i zastosował analizę regresji w celu ustalenia, które cechy społeczno-ekonomiczne, zachowania technologiczne oraz posiadane produkty finansowe zwiększają prawdopodobieństwo korzystania z usług bankowych online. Wyniki pokazały, że najsilniejsze znaczenie miało korzystanie z Internetu, posiadanie innych produktów bankowych oraz zaufanie do banków komercyjnych. Wśród produktów finansowych szczególnie wyraźny związek z korzystaniem z bankowości internetowej wykazywały kredyty hipoteczne i karty kredytowe. Autor wykazał więc, że adopcja bankowości internetowej nie jest odrębnym zachowaniem technologicznym, lecz wiąże się z ogólnym stopniem zaangażowania konsumenta w relacje z sektorem bankowym. Znaczenie artykułu dla ekonomii i finansów jest bezpośrednie. Publikacja dotyczy dystrybucji usług bankowych, innowacji finansowych, popytu na produkty bankowe, zaufania do instytucji finansowych oraz cyfrowej transformacji sektora. Ma również wymiar praktyczny: pozwala bankom identyfikować grupy konsumentów, do których należy kierować ofertę bankowości internetowej, oraz wskazuje, że rozwój kanałów cyfrowych może być wspierany przez sprzedaż komplementarnych produktów finansowych. Na uwagę zasługuje zastosowanie dużej próby i próba jednoczesnej analizy wielu determinant. W porównaniu z prostymi analizami zależności wykorzystanymi w części innych publikacji, regresja umożliwia lepszą ocenę niezależnego wpływu poszczególnych zmiennych. Autor sam wskazuje ograniczenia wynikające z zastosowania danych wtórnych. Kwestionariusz „Diagnozy Społecznej” nie był projektowany wyłącznie na potrzeby badań bankowych, dlatego nie obejmował takich zmiennych jak postrzegane bezpieczeństwo, łatwość użytkowania, jakość serwisu, ryzyko, obawy dotyczące prywatności czy wcześniejsze negatywne doświadczenia z bankowością internetową. Ponadto przekrojowy charakter danych nie pozwala jednoznacznie ustalić kierunku zależności. Na przykład posiadanie kredytu hipotecznego może zachęcać do korzystania z bankowości internetowej, ale możliwe jest też, że bardziej aktywni cyfrowo klienci częściej nabywają złożone produkty finansowe. Artykuł jest oryginalny i stanowi pewien wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse.

4. **Szopiński, T., Staniewski, M.W.** (2017), „Manifestations of E-Government Usage in Post-Communist European Countries”, *Internet Research*, t. 27, nr 2, s. 199–210, DOI: 10.1108/IntR-01-2015-0011.

Artykuł przedstawia porównawczą analizę korzystania z e-administracji w 9 postkomunistycznych państwach UE: Bułgarii, Rumunii, Czechach, Słowacji, na Węgrzech, w Polsce, na Litwie, Łotwie i w Estonii. Badanie objęło 7 984 respondentów. Analizowane formy korzystania z usług publicznych obejmowały odwiedzanie stron administracji, kontaktowanie się z urzędami drogą elektroniczną, pobieranie formularzy, przysyłanie wypełnionych dokumentów oraz internetowy udział w konsultacjach i dyskusjach publicznych. Autorzy wykazali istotne statystycznie różnice pomiędzy państwami. Estonia wyróżniała się w zakresie elektronicznego kontaktu z administracją i przysyłania formularzy, natomiast Czechy i Słowacja osiągały wysokie wyniki w

pobieraniu dokumentów. Polska i Łotwa należały do państw o słabszym wykorzystaniu analizowanych form e-administracji. Jednocześnie siła stwierdzonych zależności była na ogół niewielka, co wskazuje, że sam kraj zamieszkania nie wyjaśnia w pełni zachowania użytkowników. Związek z ekonomią i finansami ma charakter pośredni. Cyfryzacja administracji może wpływać na koszty transakcyjne obywateli i przedsiębiorstw, efektywność sektora publicznego, koszty poboru podatków, jakość instytucji i dostępność usług publicznych. Artykuł dostarcza wiedzy istotnej dla ekonomii sektora publicznego, ekonomii instytucjonalnej i badań nad cyfryzacją państwa. Nie analizuje jednak bezpośrednio kosztów funkcjonowania administracji, oszczędności budżetowych, efektywności wydatków ani wpływu e-administracji na wzrost gospodarczy.

Wartością publikacji jest międzynarodowy charakter i stosunkowo duża próba. Ograniczeniem pozostaje koncentrowanie się na częstotliwości korzystania z usług, bez pogłębionej analizy jakości systemów, zaufania do państwa, kompetencji cyfrowych, barier prawnych i ekonomicznych czy dostępności infrastruktury. Oświadczenie współautora wskazuje, że Habilitant odpowiadał za koncepcję, problem i cele, selekcję i przygotowanie danych wtórnych, obliczenia, analizy empiryczne, interpretację oraz przygotowanie części wynikowej. Indywidualny wkład autora miał zatem zasadniczy charakter.

5. **Szopiński, T.** (2019), „Who Is Unbanked? Evidence from Poland”, *Contemporary Economics*, t. 13, nr 4, s. 417–426, DOI: 10.5709/ce.1897-9254.323.

Artykuł dotyczy wykluczenia finansowego rozumianego jako niekorzystanie z usług bankowych. Autor zadaje pytanie, jakie cechy społeczno-ekonomiczne odróżniają osoby posiadające dostęp do bankowości od osób pozostających poza systemem finansowym. Analizowane były dochody, poziom wykształcenia, wiek, płeć, miejsce zamieszkania, zaufanie do banków oraz przynależność do grup społeczno-zawodowych. Wyniki wskazują, że korzystanie z usług bankowych rośnie wraz z dochodem i poziomem wykształcenia. Niższy stopień ubankowienia występuje wśród osób młodszych, bezrobotnych, emerytów i rencistów, mieszkańców wsi oraz respondentów nieufających bankom. Szczególnie niski poziom korzystania z usług bankowych stwierdzono wśród uczniów i studentów, podczas gdy bardzo wysoki udział użytkowników występował wśród przedsiębiorców oraz pracowników sektora publicznego. Artykuł rozwija badania nad inkluzją finansową i ekonomią gospodarstw domowych. Jego znaczenie polega na identyfikacji grup narażonych na wykluczenie oraz czynników ograniczających udział w systemie finansowym. Wyniki mogą mieć znaczenie dla polityki publicznej, edukacji finansowej, projektowania podstawowych rachunków płatniczych, rozwoju bankowości cyfrowej oraz działań banków skierowanych do mniej aktywnych klientów. Mocną stroną jest duża i zróżnicowana próba oraz uwzględnienie wielu wymiarów sytuacji społeczno-ekonomicznej. Autor rozpatruje wykluczenie nie tylko jako rezultat niskich dochodów, lecz również jako konsekwencję braku zaufania, miejsca zamieszkania, statusu zawodowego i poziomu edukacji. Tym samym artykuł pokazuje wielowymiarowy charakter zjawiska. Ograniczeniem jest wykorzystanie głównie testów dwuwymiarowych. Analiza nie przedstawia jednego modelu regresji logistycznej, który pozwalałby ustalić, czy na przykład wpływ miejsca zamieszkania pozostaje istotny po uwzględnieniu dochodu, wieku i wykształcenia. Dane pochodzą z szerokiego projektu społecznego i nie umożliwiają pogłębienia takich zagadnień jak powody nieposiadania rachunku, doświadczenia z

bankami, poziom wiedzy finansowej, wysokość opłat czy skala korzystania z gotówki. Autor sam wskazuje potrzebę przeprowadzenia bardziej wyspecjalizowanego badania bankowego.

6. **Szopiński, T.** (2021), „Impact of Consumer Awareness on Switching Behavior in Banking”, *Contemporary Economics*, t. 15, nr 4, s. 467–478, DOI: 10.5709/ce.1897-9254.461.

Artykuł bada zachowania klientów, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zawarli umowę z nowym bankiem. Autor odróżnia faktyczne zachowanie od deklarowanej intencji zmiany banku, co stanowi ważną zaletę badania. Analizowane są świadomość finansowa, liczba posiadanych rachunków, porównywanie ofert, korzystanie z blogów finansowych, samodzielność w podejmowaniu decyzji i postrzeganie kosztów zmiany banku. Badanie oparto na próbie 355 respondentów. Autor wykorzystał testy nieparametryczne, testy chi-kwadrat, regresję logistyczną oraz skalowanie wielowymiarowe. Ostatnia metoda pozwoliła przedstawić sposób postrzegania różnych rodzajów kosztów zmiany: kosztów poszukiwania, uczenia się, założenia nowej relacji, kosztów kontraktowych, kosztów utraconych relacji i ryzyka związanego z przejściem do nieznanego dostawcy. Najbardziej wyrazisty wynik dotyczy liczby rachunków bankowych. W stosunku do osób posiadających jeden rachunek prawdopodobieństwo zawarcia umowy z nowym bankiem było znacznie wyższe u osób posiadających dwa, trzy oraz co najmniej cztery rachunki. Ilorazy szans wynosiły odpowiednio około 4,8, 11,8 i 17,8. Model poprawnie klasyfikował 78,9% przypadków. Wyniki sugerują, że klienci zmieniający lub uzupełniający bank nie są koniecznie mniej lojalni z powodu lekkomyślności. Często są bardziej świadomi, częściej porównują oferty, poszukują informacji i samodzielnie podejmują decyzje finansowe. Publikacja podważa zatem uproszczone przeciwstawienie klienta lojalnego i klienta nieracjonalnie zmieniającego dostawcę. Pewien wkład w ekonomię i finanse obejmuje analizę kosztów zmiany, konkurencji w bankowości detalicznej, mobilności klientów, asymetrii informacji i zachowań finansowych gospodarstw domowych. Artykuł ma również zastosowanie praktyczne: banki mogą wykorzystywać wyniki do segmentacji klientów, projektowania promocji, upraszczania procedur przenoszenia rachunków i redukowania postrzeganych kosztów zmiany. Ograniczeniem jest umiarkowana wielkość próby, dobór respondentów i przekrojowy charakter danych. Samoocena wiedzy finansowej może być obciążona błędem. Nie można też jednoznacznie przesądzić, czy większa liczba rachunków powoduje skłonność do zmiany banku, czy też osoby skłonne do poszukiwania nowych ofert z czasem gromadzą więcej rachunków.

7. **Szopiński, T.** (2023), „Holding Accounts in Several Banks – a Conscious or Reckless Consumer?”, *Economic Research–Ekonomiska Istraživanja*, t. 36, nr 2, artykuł 2142806, DOI: 10.1080/1331677X.2022.2142806.

Publikacja analizuje zjawisko wielobankowości, czyli równoczesnego posiadania rachunków w kilku bankach. Autor wprowadza problem „overbanked” jako przeciwieństwo szeroko analizowanej kategorii „unbanked”. O ile literatura często koncentruje się na osobach pozbawionych dostępu do usług finansowych, o tyle stosunkowo mało badań dotyczy konsumentów posiadających wiele rachunków i korzystających z różnych banków jednocześnie. Głównym pytaniem jest, czy wielobankowość świadczy o nieostrożności i braku kontroli nad finansami, czy przeciwnie

— o wysokiej świadomości i aktywnym poszukiwaniu korzystniejszych ofert. Autor analizuje wiedzę o gwarancjach depozytów, skłonność do porównywania ofert, podatność na phishing, wiek oraz liczbę rachunków. Badanie przeprowadzono wśród 850 respondentów. Wyniki pokazały, że osoby korzystające z kilku banków częściej znały wysokość depozytów gwarantowanych przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny, porównywały oferty różnych instytucji i były mniej podatne na phishing. Wielobankowość okazała się więc częściej przejawem aktywności i świadomości finansowej niż lekkomyślności. Wykazano również bezpośredni i pośredni wpływ wieku na liczbę posiadanych rachunków. Oryginalność publikacji polega na rozwinięciu koncepcji podzielonej lojalności na rynku bankowym. Klient może pozostawać lojalny wobec kilku instytucji i wybierać poszczególne produkty zgodnie z ich ceną, oprocentowaniem, dostępnością bankomatów, warunkami kredytowymi lub poziomem opłat. Podejście to lepiej odpowiada rzeczywistości otwartej bankowości, PSD2 i rosnącej łatwości porównywania ofert. Artykuł wnosi wiedzę do finansów gospodarstw domowych, bankowości detalicznej, ekonomii informacji, teorii lojalności i ekonomii zachowań konsumenckich. Może mieć pewne znaczenie praktyczne dla segmentacji klientów, zarządzania portfelem produktów i projektowania strategii retencji. Autor wskazuje, że banki powinny uwzględniać nie tylko wiek i dochód, ale także poziom wiedzy finansowej oraz aktywność klientów w wyszukiwaniu ofert. Najważniejszym ograniczeniem jest sposób rekrutacji respondentów za pośrednictwem płatnych reklam na Facebooku. Próba może nadmiernie reprezentować osoby aktywne cyfrowo, które jednocześnie częściej korzystają z wielu banków. Badanie ma charakter przekrojowy i obejmuje jedno państwo. Autor wskazuje potrzebę badań podłużnych, porównań międzynarodowych i uwzględnienia dodatkowych mediatorów oraz moderatorów.

8. **Szopiński, T.,** Bachnik, K. (2022), „Student Evaluation of Online Learning During the COVID-19 Pandemic”, *Technological Forecasting and Social Change*, t. 174, 121203, DOI: 10.1016/j.techfore.2021.121203.

Artykuł dotyczy oceny edukacji zdalnej przez studentów szkoły biznesu podczas pierwszej fazy pandemii COVID-19. Autorzy analizują, w jakim stopniu zaangażowanie studentów, czas dojazdu do uczelni oraz narodowość wpływały na ocenę zajęć online, częstotliwość uczestnictwa i preferencje dotyczące przyszłego modelu studiowania. Badanie objęło 317 studentów jednej warszawskiej szkoły biznesu, w tym studentów polskich i osoby pochodzące z państw byłego ZSRR. Do weryfikacji hipotez wykorzystano test chi-kwadrat, test Kruskala-Wallisa i test Manna-Whitneya. Wyniki pokazały, że zaangażowanie studentów było związane zarówno z oceną edukacji online, jak i częstotliwością uczestnictwa oraz preferowanym trybem studiowania. Czas dojazdu wpływał przede wszystkim na przyszłą preferencję nauczania online lub tradycyjnego. Narodowość różnicowała ocenę i częstotliwość udziału w zajęciach. Polscy studenci oceniali kształcenie zdalne wyżej niż studenci zagraniczni. Z perspektywy ekonomii publikacja może być interpretowana jako badanie popytu na usługi edukacyjne, wartości postrzeganej przez konsumenta, kosztów dojazdu, efektywności organizacyjnej i cyfrowej transformacji uczelni. Wyniki mogą wspierać decyzje dotyczące zakresu utrzymywania edukacji zdalnej, projektowania programów hybrydowych oraz alokacji zasobów przez uczelnie. Jednocześnie podstawowy przedmiot publikacji należy do badań nad edukacją, technologią

i zachowaniami studentów. Artykuł nie zawiera bezpośredniej analizy kosztów kształcenia, przychodów uczelni, cen usług edukacyjnych, produktywności ani efektywności ekonomicznej. Jego wkład w ekonomię i finanse ma zatem charakter interdyscyplinarny. Oświadczenie współautora potwierdza szeroki udział Habilitanta: konceptualizację, metodologię, walidację, analizę formalną, pozyskanie i przygotowanie danych, opracowanie pierwszej wersji tekstu, redakcję i wizualizację. Dokument wskazuje również, że był inicjatorem projektu. Ograniczenia obejmują badanie jednej szkoły biznesu, niewielką reprezentatywność, specyfikę pierwszej fazy pandemii i możliwość szybkiej zmiany postaw wraz z nabywaniem doświadczeń w nauczaniu online. Sami autorzy uznają wyniki za wstępne i postulują rozszerzenie badań na inne uczelnie i grupy studentów.

9. **Szopiński, T.** (2024), „E-Learning Acceptance Model in the Post-Pandemic World”, *Journal for Perspectives of Economic, Political and Social Integration*, t. 30, nr 1, s. 109–133, DOI: 10.18290/pepsi-2024-0005.

Artykuł stanowi rozwinięcie wcześniejszych badań nad edukacją zdalną. Autor wykorzystuje Technology Acceptance Model, obejmujący postrzeganą użyteczność, łatwość korzystania, postawę wobec technologii, intencję behawioralną i rzeczywiste używanie systemu. Model został uzupełniony o wiek, aktywność zawodową, tryb studiów i narodowość respondentów. Badanie przeprowadzono w 2023 r. wśród 1025 studentów jednej warszawskiej uczelni. Do analizy wykorzystano modelowanie równań strukturalnych metodą PLS. Jest to bardziej zaawansowane podejście niż proste testowanie dwuwymiarowych zależności, ponieważ pozwala jednocześnie badać wiele relacji między konstruktami ukrytymi. Najsilniejszy związek wystąpił między postrzeganą łatwością korzystania z e-learningu a jego postrzeganą użytecznością. Użyteczność silnie wpływała na postawę i intencję korzystania, a intencja przekładała się na faktyczne używanie zdalnego nauczania. Nie potwierdzono natomiast bezpośredniego wpływu łatwości użytkowania na postawę wobec technologii. Wartością artykułu jest próba weryfikacji klasycznego modelu TAM w warunkach, w których technologie zdalnego nauczania przestały być nowością i stały się powszechnym narzędziem. Autor pokazuje, że wraz ze wzrostem kompetencji cyfrowych samo pytanie o łatwość obsługi może mieć mniejsze znaczenie dla postawy, natomiast nadal wpływa na ocenę użyteczności systemu. Z punktu widzenia ekonomii publikacja dotyczy rynku szkolnictwa wyższego, zachowań odbiorców usług edukacyjnych, innowacji organizacyjnych i cyfryzacji sektora usług. Może wspierać decyzje uczelni dotyczące rozwoju programów online i hybrydowych. Nie analizuje jednak bezpośrednio kosztów, przychodów, efektywności finansowej, cen, konkurencji między uczelniami ani wpływu modelu zdalnego na dostępność ekonomiczną studiów. Ograniczeniem jest objęcie badaniem jednej uczelni i użytkowników jednej platformy. Próba obejmowała głównie studentów z Polski, Ukrainy i Białorusi, przez co wyniki nie muszą być reprezentatywne dla innych systemów edukacyjnych, kierunków i kultur. Nie można też wykluczyć, że deklarowana akceptacja technologii zależy od jakości konkretnych zajęć, sposobu prowadzenia kursów i doświadczenia wykładowców, a nie wyłącznie od właściwości samej platformy.

10. **Szopiński, T.** (2020), „Zagrożenia dla konsumentów na rynku usług bankowych”, Wydawnictwo Akademii Ekonomiczno-Humanistycznej, Warszawa.

Monografia podejmuje ważną i aktualną problematykę bezpieczeństwa ekonomicznych interesów konsumentów korzystających z usług finansowych. Autor koncentruje uwagę na zagrożeniach wynikających z przewagi informacyjnej i rynkowej banków, niedostatecznego zrozumienia produktów finansowych przez klientów, nieprawidłowości w otoczeniu instytucjonalnym oraz rozwoju bankowości elektronicznej i przestępczości związanej z finansową kradzieżą tożsamości. Praca ma przejrzystą, logiczną strukturę, a kolejne rozdziały prowadzą od charakterystyki usług bankowych przez analizę asymetrii informacji do omówienia zagrożeń cyfrowych. Jej wartością jest interdyscyplinarne połączenie perspektywy ekonomicznej, finansowej, prawnej i informatycznej oraz wskazanie, że bezpieczeństwo konsumenta zależy zarówno od działań instytucji finansowych i regulacyjnych, jak i od poziomu wiedzy oraz ostrożności samego klienta. Rozważania teoretyczne zostały uzupełnione wynikami badań własnych przeprowadzonych wśród 627 respondentów, które wskazały między innymi na niski poziom znajomości zasad ochrony depozytów oraz występowanie ryzykownych zachowań podczas korzystania z bankowości elektronicznej. Pewnym ograniczeniem opracowania jest przewaga opisowego sposobu prezentacji problematyki oraz stosunkowo skromny zakres analiz statystycznych. Ostrożności wymaga również uogólnianie rezultatów badania, ponieważ próba została zdominowana przez osoby młode, uczące się lub studiujące, a ponad 70% respondentów mieszkało w województwie mazowieckim. Wkład monografii ma przede wszystkim charakter porządkujący, diagnostyczny i aplikacyjny, natomiast w mniejszym stopniu teoretyczno-wyjaśniający.

Podsumowując, pozostały dorobek naukowo-badawczy Habilitanta obejmuje szeroki zestaw zagadnień związanych z bankowością, rynkiem płatności, turystyką, sektorem publicznym oraz usługami edukacyjnymi. Należy ocenić go pozytywnie, ponieważ cechuje się walorami oryginalności i wnosi określony wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse. Jego ocena ma jednak znaczenie uzupełniające wobec oceny osiągnięcia głównego i w tym przypadku wspiera tę ocenę.

Ocena wskaźników naukometrycznych

Habilitant wskazał w dokumentacji dane naukometryczne swojego dorobku naukowego, jednak nie załączył potwierdzenia z Biblioteki uczelnianej wyliczenia tych wskaźników. Jednocześnie w podanych przez siebie danych poza liczbą cytowań i jednostkowym oraz sumarycznym IF wskazał indeks Hirscha.

Na dzień 9.02.2026 r. wskaźniki te przedstawiają się następująco:

- łączny IF dla publikacji w czasopiśmie naukowych wynosi 34,962,
- liczba cytowań wg Google Scholar 923, bez autocytowań 904, indeks Hirscha 13.
- liczba cytowań wg bazy Scopus 371, bez autocytowań 367, indeks Hirscha 9,
- liczba cytowań wg bazy Web of Science 126, bez autocytowań 117, indeks Hirscha 6.

Wskaźniki te należy ocenić pozytywnie, choć nie stanowią one kryterium oceny dorobku Habilitanta na potrzeby postępowania habilitacyjnego, mają natomiast charakter informacyjny i pomocniczy przy ocenie rozpoznawalności Habilitanta w środowisku naukowym i cytowalności jego publikacji.

11. Ocena istotności działalności naukowej prowadzonej na więcej niż jednej uczelni, w szczególności zagranicznej

Habilitant wskazał w autoreferacie, że kryterium prowadzenia istotnej aktywności naukowej na więcej niż 1 uczelni, w szczególności zagranicznej jest spełnione poprzez wygłaszanie referatów na konferencjach międzynarodowych i krajowych, prowadzenie wykładów na uczelni zagranicznej, recenzowanie artykułów w czasopismach międzynarodowych i krajowych oraz współautorstwo publikacji z autorami z uczelni krajowych i zagranicznych. Habilitant uczestniczył w 7 konferencjach międzynarodowych oraz 12 konferencjach krajowych lub konferencjach o zasięgu międzynarodowym organizowanych w Polsce. Jednocześnie należy wskazać na rozbieżności między listą konferencji zawartą w autoreferacie a wykazem osiągnięć, w którym Habilitant wymienił 9 konferencji naukowych odbytych po uzyskaniu stopnia doktora. Wśród tych wydarzeń nie znalazły się typowe konferencje środowiska finansowego i bankowego, takie jak Konferencja Katedr Finansów czy Międzynarodowa Konferencja Zarządzania Finansami. Mając na uwadze przedstawione potwierdzenia uczestnictwa, za prawidłową uznano liczbę konferencji wymienionych w autoreferacie. Ponadto Habilitant wymienił, że w 2018 r. uczestniczył w programie ERASMUS+ w ramach mobilności dydaktycznej, jednak nie była to aktywność naukowo-badawcza niezbędna dla spełnienia tego kryterium. Z wykazu osiągnięć wynika, że jeszcze przed doktoratem uczestniczył w wyjazdach zagranicznych, ale nie miały one charakteru naukowego.

Zgodnie z wytycznymi RDN prezentowanymi wielokrotnie podczas seminariów dotyczących postępowań awansowanych kryterium istotnej działalności badawczej prowadzonej na więcej niż 1 uczelni, w szczególności zagranicznej jest związane z mobilnością naukowców tj. pracą naukową na więcej niż 1 uczelni np. przy zmianie pracodawcy lub odbywaniem staży naukowych grantów badawczych, których efektem są publikacje naukowe, seminaria czy inne osiągnięcia naukowo-badawcze. Chociaż aktywność konferencyjną i recenzencką Habilitanta oraz współpracę z naukowcami z innych uczelni w kraju i za granicą należy ocenić pozytywnie, przedstawiona dokumentacja nie pozwala zdaniem recenzenta jednoznacznie potwierdzić odpowiednio istotnego charakteru tej aktywności.

12. Ocena zaangażowania w projekty badawcze realizowane w ramach konkursów krajowych i zagranicznych oraz ocena współpracy międzynarodowej

Habilitant wskazał, że nie realizował projektów i grantów badawczych realizowanych w ramach konkursów krajowych i zagranicznych, a także innych projektów badawczych.

Od 2024 r. bierze udział w charakterze wykonawcy tylko w 1 projekcie badawczym „*Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza*” (IDUB) w ramach konkursu Debiuty 7, kwota finansowania 32.000 zł, kierownikiem projektu jest dr Michał Buszko, projekt jest realizowany w UMK w Toruniu. Projekt ten jest projektem wewnętrznym uczelni i nie spełnia kryterium projektu badawczego realizowanego w ramach konkursów krajowych lub zagranicznych. W związku z tym negatywnie oceniam udział Habilitanta w projektach badawczych realizowanych w ramach konkursów krajowych i zagranicznych.

Współpracę międzynarodową dr. Tomasza Szopińskiego należy ocenić umiarkowanie pozytywnie jako rozwijaną w dłuższym okresie, choć jej skala pozostaje relatywnie niewielka. Obejmuje ona udział w 7 konferencjach zagranicznych organizowanych m.in. w Bukareszcie,

Hradcu Králové, Walencji, Lizbonie, Weronie i Paryżu w latach 2012–2021. Aktywność ta wskazuje na systematyczne prezentowanie wyników badań poza Polską i konfrontowanie ich z międzynarodowym środowiskiem naukowym. Największą wartość ma jednak współpraca prowadząca do wspólnych publikacji naukowych, a nie samo uczestnictwo konferencyjne. W autoreferacie wskazano współpracę z Katarzyną Bachnik z Hult International Business School w San Francisco, której rezultatem były artykuły opublikowane w czasopismach o międzynarodowym zasięgu, takich jak *Technological Forecasting and Social Change*, *Journal of Business Research* oraz *Economic Research–Ekonomiska Istraživanja*. Świadczy to o zdolności do wspólnego projektowania badań, opracowywania materiału empirycznego i publikowania rezultatów w międzynarodowym obiegu naukowym. Uzupełnieniem tej aktywności jest recenzowanie artykułów dla czasopism związanych z instytucjami zagranicznymi, m.in. Pennsylvania State University, University of Pula oraz Society for the Study of Emerging Markets

13. Ocena osiągnięć dydaktycznych, organizacyjnych, popularyzujących naukę oraz współpracy z otoczeniem gospodarczym

Habilitant prowadził działalność dydaktyczną na 4 uczelniach niepublicznych, w tym w Uniwersytecie VIZJA oraz 1 uczelni publicznej (KUL w Lublinie) w ramach następujących przedmiotów: Handel elektroniczny, Podstawy ekonomii, Mikroekonomia, Makroekonomia, Międzynarodowe stosunki gospodarcze, Badania rynkowe i marketingowe, Przedsiębiorczość, Domestic and International Forwarding, International Business. Związek prowadzonych przedmiotów z zainteresowaniami badawczymi Habilitanta jest zróżnicowany. Część z nich, w szczególności handel elektroniczny, mikroekonomia oraz badania rynkowe i marketingowe, pozostaje bezpośrednio związana z jego dorobkiem, podczas gdy pozostałe wynikały przede wszystkim z bieżących potrzeb dydaktycznych zatrudniających go uczelni. Ponadto Habilitant w latach 2013-2025 wypromował 129 prac magisterskich i licencjackich oraz zrecenzował 198 takich prac w Uniwersytecie VIZJA. Jednocześnie z autoreferatu nie wynika, aby Habilitant był autorem materiałów dydaktycznych, pełnił opiekę nad kołem naukowym. Nie był również promotorem pomocniczym w żadnym przewodzie doktorskim. Obszar aktywności dydaktycznej Habilitanta oceniam umiarkowanie pozytywnie.

W ramach działalności organizacyjnej po doktoracie Habilitant pełnił funkcję redaktora technicznego (2012-2014) oraz zastępcy Redaktora Naczelnego (2014-2018) czasopisma *Contemporary Economics* wydawanego przez Uniwersytet VIZJA. Od 2022 r. pełni funkcję pełnomocnika Dziekana ds. kierunku Logistyka w tej samej uczelni, co przejawiało się w opracowaniu programu kierunku oraz jego obsady dydaktycznej, a także uruchomieniem kierunku. Ponadto Habilitant uczestniczył w organizacji 2 konferencji o zasięgu międzynarodowym odbywających się w Warszawie. Ocena działalności organizacyjnej Habilitanta jest dostateczna, biorąc pod uwagę okres 15 lat, jaki minął od uzyskania stopnia doktora do złożenia wniosku habilitacyjnego.

Dr Tomasz Szopiński wskazał, że w ramach działalności popularyzującej naukę publikował w mediach branżowych, prowadził szkolenia. Nie dokonał jednak podziału tych aktywności na okres przed doktoratem i po doktoracie. W konsekwencji dokonania takiego podziału okazuje się, że po doktoracie w ramach popularyzacji nauki można odnotować jedynie 2 aktywności - wystąpienie inauguracyjne podczas konferencji w 2012 r. (zastanawia fakt zamieszczenia takiej

aktywności w działalności popularyzującej naukę, a nie w działalności konferencyjnej) oraz prowadzenie szkoleń i doradztwo w zakresie przygotowania wniosków o dotacje unijne dla Fundacji Inicjatyw Lokalnych w Lublinie w 2014 r. Wobec obecnie wielu możliwości promowania i popularyzacji nauki i badań poprzez media tradycyjne – teksty czy wywiady i media społecznościowe – komunikaty, blogi finansowe aktywność Habilitanta w tym zakresie należy uznać za niewystarczającą. W konsekwencji działalność popularyzującą naukę oceniam negatywnie.

Jeśli chodzi o współpracę z otoczeniem gospodarczym Habilitant wskazał kilka aktywności, jednak tylko 1 z nich dotyczy okresu po doktoracie – prowadzenie szkoleń oraz doradztwo w zakresie przygotowania wniosków o dotacje unijne dla Fundacji Inicjatyw Lokalnych w Lublinie w 2014 r. Tę samą aktywność Habilitant wskazał wyżej w ramach działalności popularyzującej naukę. Współpraca Habilitanta z otoczeniem gospodarczym jest zdecydowanie niewystarczająca i oceniam ją negatywnie.

Ponadto Habilitant otrzymał 2 nagrody – jedną nagrodę Rektora macierzystej uczelni, drugą nagrodę Best Paper Award za wystąpienia na konferencji.

Ponadto jest członkiem międzynarodowej inicjatywy ACIEK oraz Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

Podsumowując te obszary działalności Habilitanta ocena działalności dydaktycznej jest umiarkowanie pozytywna, a działalności organizacyjnej dostateczna. Ocena działalności popularyzującej naukę oraz współpracy z otoczeniem gospodarczym jest negatywna.

14. Wniosek końcowy

Przedstawiony przez Habilitanta autoreferat prezentujący jego osiągnięcia naukowo-badawcze, dydaktyczne, popularyzujące naukę, organizacyjne i w zakresie współpracy z otoczeniem gospodarczym pomimo wielu wskazanych wcześniej mankamentów wskazuje, że po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych zwiększył on swój dorobek w ujęciu ilościowym, jak i jakościowym. Przejawiało się to w publikowaniu wyników badań w czasopismach międzynarodowych indeksowanych w bazach Scopus/Web of Science i klasyfikowanych w Q1/Q2. Podsumowanie poszczególnych obszarów oceny dorobku Habilitanta jest następujące: ocena pozytywna głównego osiągnięcia wskazanego przez Habilitanta, ocena pozytywna pozostałego dorobku naukowego, ocena negatywna projektów badawczych realizowanych w ramach konkursów krajowych i zagranicznych, brak staży naukowych w uczelniach krajowych i zagranicznych, negatywna ocena osiągnięć popularyzujących naukę i współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym, umiarkowanie pozytywna ocena działalności dydaktycznej i współpracy międzynarodowej oraz dostateczna działalność organizacyjnej.

Dokonując oceny spełnienia wymogów ustawowych stawianych kandydatom do stopnia doktora habilitowanego stwierdzam, że:

1. Habilitant spełnia warunek posiadania stopnia doktora.
2. Dokonując oceny głównego osiągnięcia naukowego stwierdzam, że stanowi ono znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse.
3. Habilitant nie wykazuje się istotną aktywnością naukową realizowaną w więcej niż jednej uczelni, w szczególności zagranicznej.

Biorąc pod uwagę powyższe¹, stwierdzam, że Habilitant spełnia wymogi art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2024 r. poz. 1571 ze zm.) stawiane osobom ubiegającym się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. W związku z tym wnioskuję o dalsze procedowanie wniosku Habilitanta w ramach postępowania habilitacyjnego.

¹Zgodnie z wytycznymi RDN pozytywna albo negatywna konkluzja samej recenzji powinna być podyktowana oceną osiągnięcia naukowego, a nie oceną przesłanki istotnej działalności w więcej niż jednej uczelni, w szczególności zagranicznej. Na podstawie: *Recenzje w postępowaniach o awans naukowy. Poradnik*, RDN, Warszawa 2022 r.